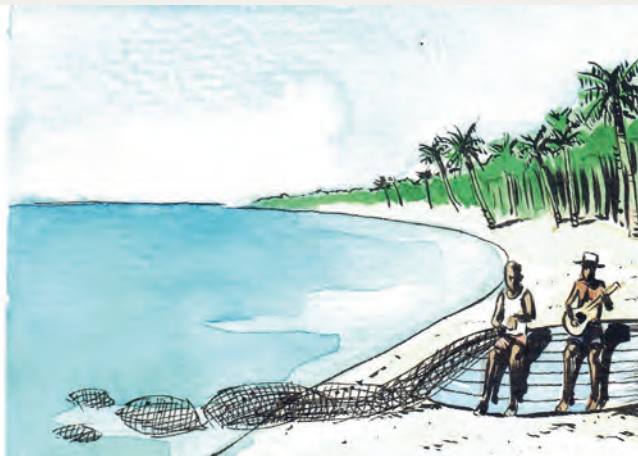


Així doncs, qui va anar a Cuba?

Text > JOSEP PUJOL I COLL

Il·lustració > IVÁN GARCÍA



I si les nostres havaneres no haguessin vingut de l'Havana? I si, en realitat, tinguessin poc a veure amb la pèrdua de Cuba del 1898? I si la *Carmen* de Bizet no les va fer famoses perquè ja ho eren? I si, per acabar-ho d'adobar, els seus orígens no estiguessin tan lligats als pescadors, ni al mar ni al rom cremat?

Quan semblava que de les havaneres estava tot dit i fixat, i només calia brandar el mocador a Calella cada juliol, arriba un llibre que en desmunta tota la mitologia erigida entorn dels seus orígens, *Les primeres havaneres a Catalunya: Imperialisme i sensualitat abans de Carmen*, d'Anna Costal, Joaquim Rabaseda i Joan Gay. Són experts en desconstrucció: continuen l'estratègia historiogràfica i musicològica de destriar el gra de la palla per oferir una visió menys folklorista i molt, moltíssim més documentada, de la mateixa manera que ho van fer, alguns d'ells, amb la dansa nacional a *Córrer la sardana*. És, doncs, un altre llibre seminal en la revisió dels orígens d'una altra música que construeix identitat.

En la postguerra immediata, el compositor Xavier Montsalvatge va passar uns dies a Calella i va quedar seduït per les havaneres que es cantaven en un cafè de platja. Pocs anys després, el 1948, amb l'escriptor Néstor Luján i el pintor Josep M. Prim, van publicar l'*Àlbum de habaneras*, que recollia aquelles cançons. Van passar-hi un sedàs, perquè els pescadors les barrejaven amb marsurques, xotis, valsos jotes i fragments de sarsuela. Va néixer així un procés de mitificació i mistificació d'una música sensual, que suposadament havia travessat l'oceà portant aromes de mulates i fruites exòtiques, però també el record nostàlgic d'una guerra perduda i d'una illa com una pàtria. Sí —suggereixen el trio de musicòlegs—, cantar el desastre de Cuba era sublimar una altra guerra perduda més recent, de la qual no es podia ni es volia parlar.

Aquell àlbum va ser l'origen de la nostra manera de viure avui les havaneres, com un patrimoni oral (de ningú i de tothom, doncs) amb arrels llunyanes dellà l'Atlàntic, vingudes amb la barca del temps. Però aquells pescadors tenien més memòria històrica que nosaltres, i amb raó les barrejaven amb altres balls de moda, perquè això és el que havien estat. Conegudes com a *cançó havanera*, *americana*, *contradansa havanera* o *tango americà*, havien conquerit les sales de ball entre 1850 i 1870. I compostes no pas a l'Havana, sinó terra endins, com «El arreglito» de Sebastián Iradier, que Bizet va usar o copiar a *Carmen*. Com a ball de moda, i havent despertat crítiques per la seva sensualitat, els autors no dubten a comparar-les al *reggaeton* dels nostres dies.

Desprenien sensualitat... i imperialisme. Aquelles havaneres que havien nascut en la literatura de canya i cordill durant la guerra d'Àfrica de 1860 i la primera guerra de Cuba, el 1868, es van convertir en un vehicle ideològic poderós al servei del nacionalisme colonial espanyol, quan encara no era incompatible amb el regionalisme català. Així, Josep Anselm Clavé componia americanes corejades, com «Tula»; Pep Ventura, sardanes amb ritme d'havanera, com «La mulata»; mentre ventalls i fulls volanders s'omplien d'imatges i lletres patrioticosentimentals sobre els voluntaris de Cuba, que s'havien de cantar a ritme d'havanera. Aquesta tesi és, segurament, una de les aportacions més sorprenents del llibre.

Fan arribar la recerca fins al 1881, en què l'òpera *Carmen* arriba a Barcelona. Però d'havaneres —o americanes—, se'n van continuar ballant fins ben entrat el segle xx, substituïdes progressivament per nous balls de moda vinguts de Nord-amèrica, com el foxtrot, el *shimmy* o el *one-step*. Van arribar a temps, però, de gravar-se en la memòria d'uns pescadors de la Costa Brava, i d'ells, han passat fins a nosaltres.